

Ηθη και Έθιμα των Χριστουγέννων και της Πρωτοχρονιάς

Δρς Στράτος Θεοδοσίου και Μάνος Δανέζης
Επίκουροι καθηγητές Αστροφυσικής
Πανεπιστημίου Αθηνών

Τα Χριστούγεννα η ημέρα της ενανθρωπίσεως του Θεού και της θεώσεως του ανθρώπου είναι μια από τις μεγαλύτερες χριστιανικές γιορτές που ακτινοβολεί αγάπη, τρυφερότητα και ελπίδα. Η μεγάλη αυτή ημέρα γιορταζόταν ανέκαθεν με λαμπρότητα και είναι η μόνη γιορτή που η Ορθόδοξη Εκκλησία μας καλεί κι αυτήν «Πάσχα» —το εορταζόμενο Πάσχα για την ενσάρκωση του Θεού επί της Γης—, ένας χαρακτηρισμός που υπογραμμίζει τη σπουδαιότητά της, αφού για τον ιερό Ιωάννη τον Χρυσόστομο είναι: *“πασών εορτών σεμνοτάτη και μητρόπολις πασών”*, ισάξια με την *«εορτή των εορτών»* που για την Ορθοδοξία είναι το Πάσχα.

Η μεγάλη αυτή γιορτή της Χριστιανοσύνης είναι ημέρα χαράς, ημέρα γιορτής, γεμάτη προσδοκίες, όνειρα, ελπίδες και ευχές. Είναι γιορτή οικογενειακή με τη στενή και την ευρύτερη έννοια. Συγκεντρώνει όλα τα μέλη της οικογένειας και τα ενώνει γύρω από το χριστουγεννιάτικο τραπέζι. Και είναι απaráμιλλη στην απλότητά της η εικόνα που ζεσταίνει την καρδιά μας κάθε Χριστούγεννα. Το θείο βρέφος, που, όπως θέλει η παράδοση, κοιμάται στη φάτνη τη ζεστή από την ανάσα των αγαθών ζώων, στον ταπεινό στάβλο γεμάτο με σανό. Ταυτόχρονα άγγελοι Κυρίου να το δοξολογούν, αγνοί ποιμένες να το προσκυνούν και να φωτίζει την άγια νύχτα το πρωτόφαντο άστρο που οδήγησε τους Μάγους στον Σωτήρα Χριστό.

Τα Χριστούγεννα —χωρίς να χάνουν τη σωτηριολογική διάστασή τους— είναι πλέον συνυφασμένα με το στολισμένο δέντρο, τα γκι, τους εντυπωσιακούς και πολύχρωμους στολισμούς, τα φωτάκια που αναβοσβήνουν, τη θαλπωρή γύρω απ’ το αναμμένο τζάκι, τα πλούσια δώρα και εδέσματα στα γιορτινά τραπέζια, τα τυχερά παιχνίδια και οπωσδήποτε τα κάλαντα που θυμίζουν το νόημα των άγιων αυτών ημερών και ψάλλονται την παραμονή της γιορτής, πριν καλά καλά ξημερώσει.

Πολλά απ’ τα παλιά έθιμα έχουν ξεχαστεί ή ατονήσει, μερικά ωστόσο διατηρούνται ακόμα, ίσως λίγο παραλλαγμένα από εκείνα του παλιού καιρού. Την παραμονή της γιορτής σε περιοχές της πατρίδας μας όπου άναβαν το τζάκι, αλλά και στις πιο πολλές ευρωπαϊκές χώρες, απαντάται το έθιμο του *«κούτσουρου»*. Ιδιαίτερα στα Βαλκάνια το έθιμο αυτό είναι πανάρχαιο. Οι Σλαύοι νότια του Δούναβη έχουν και ειδική ονομασία γι’ αυτό το κούτσουρο, το ονομάζουν *Badnjak*.

Τοποθετείται, λοιπόν, στην εστία του σπιτιού, ένα χονδρό κούτσουρο, που πρέπει να μείνει αναμμένο όλη τη νύχτα για να *«ζεσταθεί ο Χριστός»* και να αφεθεί να σβήσει μόνο του. Σε άλλες περιοχές της πατρίδας μας τα κούτσουρα ήταν τρία, που καίγονταν ενωμένα, ξύλο ελιάς και αμπελιού για την καλή σοδειά και ξύλο σχίνου για την άμυνα εναντίον των δαιμονικών. Η στάχτη από το τζάκι του Δωδεκαημέρου πίστευαν πως έκρυβε μέσα της θαυματουργικές δυνάμεις. Οι νοικοκυραίοι τη μάζευαν, τη φύλαγαν και την ανακάτευαν με τον σπόρο των γεννημάτων. Πίστευαν πως αυτό το μίγμα προστάτευε τα γεννήματα απ’ τις αρρώστιες. Επίσης, σκόρπιζαν γύρω από το σπίτι στάχτη, αφού πίστευαν ότι έδωχνε όλα τα επικίνδυνα έντομα, ενώ για την προκοπή των δέντρων έριχναν απ’ αυτήν τη στάχτη στις γούβες τους,

ιδιαίτερα στις πορτοκαλιές και τα άλλα εσπεριδοειδή. Πίστευαν ακόμα ότι η στάχτη αυτή έκανε καλό και στα νεφρά· έτσι έριχναν κάμποση στάχτη σ' ένα ζεστό ποτήρι νερό, ανακάτευαν καλά, σούρωναν και έπιναν το περιεχόμενο. Ακόμα και στα νεογέννητα πίστευαν ότι έκανε καλό· έτσι έδιναν στα μωρά να πιουν από το παραπάνω μίγμα, αφού θεωρούσαν ότι μ' αυτόν τον τρόπο θα μαλάκωνε το αντεράκι τους.

Πάντως, από την προχριστιανική αρχαιότητα οι ημέρες αυτές του χειμερινού ηλιοστασίου αποτελούσαν ένα ημερομηνιακό ορόσημο για μια νέα αρχή, και τροφοδοτούσαν τις ψυχές των ανθρώπων με την προσμονή και την ελπίδα για ένα καλύτερο αύριο. Ετσι, όσα διαδραματίζονται στο Δωδεκαήμερο δεν έχουν να κάνουν μόνο με τη γέννηση του Σωτήρα Χριστού, αλλά και με γιορτές λατρείας που ανάγονται στην αρχαιότητα.

Πραγματικά βασική εορτή και συνάμα ημερομηνιακό ορόσημο, ήταν η Πρωτοχρονιά, ο ερχομός και πανηγυρισμός του νέου έτους, όποτε κι αν τελείτο αυτός.

Τα κάλαντα με τον μικτό παγανιστικό και χριστιανικό χαρακτήρα τους, έχουν αντέξει στον χρόνο και είναι διαδεδομένα σ' όλον τον ελληνικό χώρο με ποικίλες παραλλαγές. Τα ελληνικά κάλαντα, αν και ως ονομασία προέρχονται από τις ρωμαϊκές Καλένδες —την πρωτομηνιά—, εντούτοις θεωρούνται συνέχεια της αρχαίας ειρεσιώνης. Τα κάλαντα γιορτάζονταν όχι κάθε πρωτοχρονιά, αλλά όπως λέει η ονομασία τους κάθε πρώτη του μήνα, δηλαδή δώδεκα φορές τον χρόνο. Στη συνέχεια όμως επικράτησε να λέγονται κάθε πρωτοχρονιά.

Ο μουσικολόγος Λάμπρος Λιάβας —στο άρθρο της Άννας Βλαβιανού (1995)— υποστηρίζει ότι *«τα ελληνικά κάλαντα έρχονται να επιβεβαιώσουν ότι το ουσιαστικό νόημα της μουσικής παράδοσης είναι η έκφραση και η επικοινωνία μέσα από σύμβολα και διαδικασίες που αντέχουν στους αιώνες, γιατί απευθύνονται στις βαθύτερες ανάγκες και ελπίδες του κάθε ανθρώπου»*.

Τα κάλαντα που τραγουδούσαν οι Έλληνες, τα καλούσαν *«ορθοφωνία»*, ήταν ευχετικά και ευγενικά στιχάκια που τα τραγουδούσαν σε συγγενείς και φίλους και τους εύχονταν να αποκτήσουν ότι επιθυμούσαν. Αυτήν ακριβώς την έννοια διατηρούν μέχρι σήμερα, αφού τα κάλαντα είναι ένα σύνολον από ευχετικά και εγκωμιαστικά τραγουδάκια, σε διάφορες τοπικές παραλλαγές, που ψάλλονται την παραμονή των Χριστουγέννων, της Πρωτοχρονιάς και των Φώτων. Αντιθέτως τα κάλαντα των Ρωμαίων ήταν συνδεδεμένα και γιορτάζονταν με όργια και ακολασίες. Ετσι οι χριστιανικές Σύνοδοι επέβαλαν στους πιστούς να απέχουν απ' αυτά και όριζαν τριήμερη νηστεία από 31ης Δεκεμβρίου μέχρι 2ας Ιανουαρίου για να αποτρέπουν τους χριστιανούς από τον κοινό εορτασμό με τους ειδωλολάτρες. Ιδιαίτερα αυστηρός ήταν ο 62ος Κανόνας της ΣΤ' Οικουμενικής Συνόδου (692 μ.Χ.) που τον απαγόρευε και καταδίκαιζε.

Ειδικά στα ρωμαϊκά Μπρουμάλια, που διατηρούνταν και στο Βυζάντιο, ο λαός μεταμφιεζόταν, τραγουδούσε σκωπτικά τραγούδια, χόρευε άσεμνα και επικρατούσε η κάθε είδους ακολασία. Όπως ήταν λοιπόν επόμενο η Εκκλησία *«προς αντιπερασπισμόν των ειδωλολατρικών οργίων»*, με κάθε μέσον τα καταπολέμησε και με την πάροδο του χρόνου κατάφερε σχεδόν να τα εξουδετερώσει.

Τα κάλαντα, είναι ένα ωραίο έθιμο που μας θυμίζει τον ερχομό των χαρμόσυνων ημερών των Χριστουγέννων και επαναλαμβάνονται τόσο την παραμονή της Πρωτοχρονιάς, όσο και την παραμονή των Φώτων, αλλά τότε σε μικρότερη έκταση. Οι καλαντιστές παλιότερα έψαλαν τα κάλαντα από τα χαράματα κρατώντας ένα φαναράκι, που το φως του θύμιζε το χριστουγεννιάτικο αστέρι. Κρατούσαν, όμως,

και ραβδάκια με τα οποία χτύπαγαν ρυθμικά ομοιώματα φάτνης ή εκκλησίας, συνήθως την Αγία Σοφία, ενώ αργότερα κρατούσαν το παραδοσιακό караβάκι—πιθανώς κατάλοιπο του πλοίου των αρχαίων αθηναϊκών Ανθεστηρίων—, τουμπελέκι, φλογέρα και το απαραίτητο τριγωνάκι τους με το οποίο συνόδευαν το τραγούδι τους. Όλες οι γιορτές και οι ευχές σχετίζονται με τη χειμερινή τροπή ή αν θέλετε το χειμερινό ηλιοστάσιο στις 22 Δεκεμβρίου με τη μεγαλύτερη νύχτα του έτους, τότε που ο Ήλιος ακολουθώντας την προαιώνια πορεία του «τρέπεται» πάλι προς το βόρειο ημισφαίριο. Ο Δεκέμβριος είναι ο μήνας της χειμερινής τροπής και η λαϊκή παράδοση βιαστική, ήδη από της Αγίας Αννας στις 9 Δεκεμβρίου, υποστηρίζει ότι παίρνει «ανάσα», δηλαδή μεγαλώνει η μέρα. Στις 12 Δεκεμβρίου, του Αγίου Σπυρίδωνα, αναφέρει ότι παίρνει η μέρα ένα «σπυρί» και τέλος τα Χριστούγεννα θεωρεί ότι η μέρα κερδίζει μια ολόκληρη ώρα από τη νύχτα:

«Χριστός γεννάται, ώρα γεννάται» ή παρομοίως:

«Χριστός γεννάται το φως αυξάνει και το σκοτεινό μικραίνει».

Αυτή η αγωνία για το μέγιστο της μέρας, δείχνει ότι η ανθρωπότητα —στην ουσία οι άνθρωποι που ζουν στα βόρεια εύκρατα κλίματα— θέλει να αποφύγει τον παγερό και στείρο χειμώνα και προσμένει να έλθει γρήγορα η καλή εποχή της άνοιξης με την αναζωογόνηση της φύσης. Πάνω σ' αυτές τις δοξασίες υφάνθηκε το πλαίσιο που σχετίζεται με τη γέννηση του Ιησού και τον παραμερισμό των αρχαίων θεοτήτων που λατρεύονταν στις ημερομηνίες κατά τις οποίες ο Ήλιος βρισκόταν στο χειμερινό ηλιοστάσιο. Έτσι οι χθόνιες δυνάμεις αγωνίζονται να επιβιώσουν και να μην υποταχθούν στη συμβολική δύναμη της γέννησης του Θεανθρώπου, τελικά όμως, όπως είναι επόμενο, κατατροπώνονται από τη δύναμη του Σωτήρα Χριστού.

Κάθε περιοχή, όμως, της Ελλάδας έχει τα δικά της κάλαντα. Αυτά είναι ευχετικά και επαινετικά για το σπίτι, για τον νοικοκύρη ή τη νοικοκυρά, για την καλή τη θυγατέρα που θα μοσχοπαντρευτεί, τον προκομένο γιο, τον παπά, τον γεωργό κ.ά.

Τα κάλαντα της Ανατολικής Θράκης και της Μικράς Ασίας είναι ιδιόμορφα, αφού, ενώ πανηγυρίζεται η γέννησή του, ψάλλουν και αναφέρονται στα πάθη του Χριστού. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι στη Θράκη δεν ψάλλουν και τη γέννησή του:

«Χριστός γεννιέται σα γήλιος φέγγει, σα νιό φεγγάρι, σα παλικάρι».

Επίσης, κατά την εποχή της τουρκοκρατίας τα παιδιά έλεγαν κάλαντα που είχαν κάποιες αιχμές εναντίον των διαφόρων κατακτητών της πατρίδας μας ή των προδοτών, όπως τους τα μάθαιναν οι δάσκαλοι ή οι παπάδες και οι καλόγεροι στο κρυφό σχολειό:

«Χριστούγεννα, πρωτούγεννα,

Πρώτη γιορτή του χρόνου,

Να βγεί ο κυρός μας στο τσαρσί

Και η κυρά μας στη βρύση

Κι αν δει ζωμότη δυό φορές

Στα μούτρα να τον φτύσει».

Πάντως, είναι γεγονός ότι τα χριστουγεννιάτικα ελληνικά έθιμα έχουν κατά κάποιον τρόπο «εξευρωπαϊστεί». Πόσοι από μας, για παράδειγμα, φτιάχνουν και τρώνε το παραδοσιακό σιταρένιο *χριστόψωμο*, που συνδέεται και συμβολίζει την ευφορία της γης και την ευκαρπία της;

Τα χριστόψωμα, σύμβολο γονιμότητας και γέννησης συνδέονταν και με τα χριστουγεννιάτικα κάλαντα. Έτσι, σε πολλές περιοχές της πατρίδας μας ήταν έθιμο, να ζυμώνονται απ' τις νοικοκυρές την παραμονή των Χριστουγέννων μικρά χριστόψωμα, που τα πρόσφεραν στους καλαντιστές. Γι' αυτόν τον λόγο αυτά τα μικρά χριστόψωμα στην Ηπειρο ονομάζονταν *κολιντίνες*, στην Κοζάνη *κολιαντίνες* και στη Νάξο *αυγοκούλικα*. Ομοίως και στην Καστοριά τα μικρά καρυδοστόλιστα

κουλουράκια, σε σχήμα μικρού περιστεριού, που δίνονται στους καλαντιστές λέγονται *κουλάκια*, από παραφθορά της λέξης *πουλάκια*. Στην Κρήτη, επειδή το σχήμα τους έμοιαζε με μικρή *πέρδικα* καλούνταν *πέρδικες* ή *κακαρίστες*.

Στα ορεινά μέρη της πατρίδας μας, όπου ανθούσε η κτηνοτροφία, οι νοικοκυρές στόλιζαν το χριστόψωμό τους μ' έναν βοσκό από ζυμάρι, αφού όνειρο της κάθε οικογένειας ήταν να αποκτήσουν πολλά πρόβατα και ο γιος, ο συνεχιστής της φαμίλιας, να γίνει τσέλιγκας με μεγάλο κοπάδι. Αντιθέτως στα νησιά μας τα χριστόψωμα στολίζονταν μ' ένα άσπρο αυγό ή με καρύδι και ήταν το δώρο που έστελναν στα συγγενικά σπίτια.

Πόσοι το βράδυ της παραμονής ή ανήμερα ακολουθούν τη χοιροφαγία, πανάρχαιο ελληνορωμαϊκό έθιμο, που μέχρι πρότινος τηρούσαν στα χωριά της Ρούμελης, και πόσοι κρεμούν στο ανώφλι του σπιτιού τους δάφνες και μυρτιές;

Οι αρχαίοι Έλληνες, όπως ακριβώς αναφέρει ο ποιητής Αντιφάνης ο Κωμικός (405-333 π.Χ.), θυσίαζαν μικρά γουρουνάκια προς τιμήν της θεάς Αφροδίτης.

Ομοίως, στην αρχαία Ρώμη οι γεωργοί θυσίαζαν κατά τη διάρκεια των Σατουρναλίων χοιρινά στον Κρόνο και τη Δήμητρα για την ευφορία της γης και την ευκαρπία της. Συνεπώς τα «χοιροσφάγια» απηχούν αρχαίες ελληνορωμαϊκές θυσίες με εξιλαστήριο και καθαρτήριο σκοπό.

Το σφάξιμο και ο τεμαχισμός του γουρουνιού στα χωριά της Ρούμελης την προπαραμονή ή την παραμονή των Χριστουγέννων, συμβόλιζε από τα πανάρχαια χρόνια τον εξαγνισμό του σπιτιού και της οικογένειας από το κακό και τα δαιμονικά πλάσματα.

Τον τεμαχισμό του ζώου αναλάμβανε, με τη βοήθεια των γειτόνων, ο αρχηγός της οικογένειας, που έπρεπε να γνωρίζει τη τέχνη, στην αυλή του σπιτιού με τη σχετική ιεροτελεστία.

Γύρω από τη σφαγή του ζώου είχε αναπτυχθεί ένα ολόκληρο τελετουργικό που οπωσδήποτε, σε πολλά σημεία του, παραπέμπει σε πανάρχαια ειδωλολατρικά έθιμα. Τέλος η νοικοκυρά θυμιάτιζε το ζώο, για να μη το μολύνουν οι καλικάντζαροι, αλλά και τους παρευρισκόμενους για νάχουν υγεία και να είναι ευλογημένοι. Για δυο περίπου ημέρες κρέμαγαν το χοιρινό σε κάποιο δέντρο της αυλής του σπιτιού για να στεγνώσει. Από το παχύ έντερο του χοίρου που το γέμιζαν με τα εντόσθιά του, με μπαχαρικά και με ρύζι, έφτιαχναν τις λεγόμενες «ματιές», τις οποίες έτρωγαν ζεστές νωρίς το πρωί των Χριστουγέννων γυρίζοντας από την Εκκλησία, αφού η λειτουργία γινόταν τη νύχτα, μετά τις δώδεκα, και τελείωνε τις πρώτες πρωινές ώρες. Τα δυο δάχτυλα λίπους του χοίρου τα έβαζαν χωριστά έβραζαν το λίπος, έλιωνε, και το διατηρούσαν σε μικρά πήλινα κιούπια (λαΐνες) ή τενεκέδες όλο τον χρόνο για το φαγητό, σαν «βούτυρο». Αυτό ήταν ιδιαίτερα πολύτιμο, αφού εξασφάλιζε το μαγειρικό λίπος της κάθε οικογένειας για ολόκληρη τη χρονιά κυρίως στις ορεινές περιοχές που δεν παράγουν λάδι.

Το κρέας —ότι περίσσευε— το τεμάχιζαν και το έβαζαν σε «κάδες», στρώματα στρώματα με αλάτι (παστό), να διατηρηθεί για ορισμένο χρονικό διάστημα και να μην αλλοιωθεί, αφού τότε δεν υπήρχαν ψυγεία. Για μια πενταμελή οικογένεια το κρέας της γουρουνοπούλας αρκούσε μέχρι τις Απόκριες. Όταν χρειάζονταν κρέας, έβγαζαν κάποια κομμάτια από τις «κάδες», το έβραζαν (χουχούλαζαν) για πρόληψη μικροβίων, έχναν το πρώτο νερό και κατόπιν το μαγείρευαν. Διατηρούσαν όμως χοιρινό κρέας και μέσα σε λιωμένο λίπος για μια πιο πρόχειρη λύση και συνήθως απ' αυτό έβγαζαν και μαγείρευαν ή τηγάνιζαν. Από το λίπος όμως, όταν το έλιωναν έμεναν και οι «τσιγαρίδες» ή «τριγαρίθρες», τα υπολείμματά του. Αυτές κατά τη διάρκεια του έτους τις τηγάνιζαν και τις έτρωγαν συνήθως μαζί με αυγά.

Από τα έντερα του χοίρου τις επόμενες ημέρες, μετά το σφάξιμο του ζώου, έφτιαχναν τα λουκάνικα γεμίζοντάς τα με κρέας και μπαχαρικά. Αυτά τα κρεμούσαν ψηλά σε ειδικά ξύλα για να στεγνώσουν. Τα λουκάνικα, άμα στέγνωσαν καλά, κρατούσαν όλο τον χρόνο και ήταν ένας νόστιμος τηγανητός μεζές για τα μέλη της οικογένειας και τους φίλους.

Καμιά φορά εκτός από χοιρινό, έσφαζαν κότα ή κόκορα, που βραστός πλούτιζε το γιορτινό τραπέζι: *«Του Χριστού όλ' αναλλάζουν και τα πετεινάρια σφάζουν»*. Οι δε νοικοκυρές ζύμωναν αλευρόπιτες και γλυκίσματα από λεπτά φύλλα ζύμης, που συμβόλιζαν τα «σπάργανα του Χριστού», όλα αφιερωμένα στην Παναγιά λεχώνα, τραγουδώντας ταυτόχρονα: *«Κυρά Θεοτόκο εκοιλοπόνα και παρεκάλιε μαμή να πάτε μαμή να φέρτε...»*. Πραγματικά, ο λαός μας όχι μόνο στη Ρούμελη, αλλά και σε άλλα μέρη της πατρίδας μας, κατά την περίοδο των Χριστουγέννων, φαντάζεται την Παναγία ως λεχώνα έτσι στην Ηπειρο φτιάχνουν τηγανίτες με πολλά κοπανισμένα καρύδια και τις ονομάζουν *σπάργανα*.

Ο αγροτικός ελληνικός πληθυσμός, που τότε ζούσε λιτά, τα Χριστούγεννα απολάμβανε ένα πλούσιο γιορτινό τραπέζι, ουσιαστικά για να «εκβιάσει», την αφθονία για το νέο έτος που ερχόταν.

Στο ίδιο πλαίσιο τοποθετούνται από τους λαογράφους και τους μελετητές των εθίμων η τάση για χαρτοπαίγνια και αγορά λαχείων, πάλι για τη δοκιμασία και τον «εκβιασμό» της τύχης. Δίνεται δηλαδή η ευκαιρία στον άνθρωπο να ξεγελαστεί από την ελπίδα ενός νέου χρόνου, που θα είναι πιο καλός απ' τον προηγούμενο. Για να το διαπιστώσουν, λοιπόν, αυτό δοκιμάζουν οι άνθρωποι την τύχη τους στα χαρτιά και γενικότερα στα τυχερά παιχνίδια για να κάνουν δήθεν τις προβλέψεις τους και να δουν πόσο τυχερός θα είναι ο χρόνος που έρχεται.

Πάντως η Εκκλησία αντιμετώπιζε τα τυχερά παιχνίδια με δέος και οι διάφοροι κανόνες των Οικουμενικών Συνόδων απαγόρευαν στους λαϊκούς χριστιανούς την «κυβειάν» με την ποινή του αφορισμού, ενώ για τους ιερείς επικρέματο η ποινή της καθάιρεσης. Εντούτοις το έθιμο αυτό δεν ξεριζώθηκε, αφού το κυνηγητό της τύχης φαίνεται ότι είναι βαθιά ριζωμένο στον άνθρωπο.

Η γιορτινή γαλοπούλα που τρώγεται την παραμονή ή και ανήμερα των Χριστουγέννων, είναι ένα ξενόφερτο έθιμο που ενσωματώθηκε τις τελευταίες δεκαετίες στην ελληνική κοινωνία. Πάντως τη γαλοπούλα την έφεραν στην Ευρώπη από το Μεξικό οι Ισπανοί κατακτητές του. Σύμφωνα με την παράδοση η γεμιστή γαλοπούλα αποτέλεσε για πρώτη φορά πρωτότυπο έδεσμα στο χριστουγεννιάτικο τραπέζι επί βασιλείας Ερρίκου του 8ου (16ος αιώνας) στην Αγγλία.

Σήμερα, τουλάχιστον στην Αθήνα, τα αμνοερίφια στον φούρνο κάνουν θραύση και τα Χριστούγεννα.

Εμείς ηλικιακά ίσως είμαστε οι τελευταίοι τυχεροί. Η γενιά που μισοπίστευε στην ύπαρξη των καλικαντζάρων. Εμείς που αξιωθήκαμε τη γεύση του ευλογημένου χριστόψωμου και τη γιορτινή επισημότητα του παραδοσιακού χριστουγεννιάτικου τραπεζιού, που περίμενε —στρωμένο με το κάτασπρο καλοσιδερωμένο λινό τραπεζομάντηλο— όλη την οικογένεια γύρω του.

Τέλος, μπορεί να μη βάζουμε πια στα ανώφλια του σπιτιού μας μυρτιές και δάφνες, εντούτοις οι σκυλοκρεμμύδες, πανάρχαιη κι αυτή ελληνική συνήθεια, στολίζουν τα περισσότερα ελληνικά σπίτια, ως γούρι για την είσοδο του νέου χρόνου. Στο εσωτερικό δε του σπιτιού, σχίνοι και πρασινάδα στολίζουν τον χώρο δίνοντας έναν γιορταστικό τόνο και δημιουργώντας μια ευχάριστη ατμόσφαιρα.

Τα Χριστούγεννα σχετίζονται με την ελπίδα, τη χαρά και τα σωτήρια μηνύματα, είναι η χαρμόσυνη γιορτή με την οποία ο χρόνος που παρέρχεται κλείνει τον κύκλο του. Σύμφωνα με την κ. Ε. Βαροπούλου (1995): *«είναι το μεταίχμιο δύο ετών στο*

οποίο οι ποιητές τοποθετούν την κρίσιμη στιγμή του υπαρξιακού απολογισμού, ή αν θέλετε του θανάτου και του επιλόγου».

Όπως βλέπουμε, σήμερα η γιορτή των Χριστουγέννων δεν αντιπροσωπεύει επακριβώς το θρησκευολογικό της στοιχείο. Τοποθετημένη στο τέλος του έτους αναπόφευκτα συνδυάζεται με την Πρωτοχρονιά και ασυναίσθητα γίνεται κι αυτή το προοίμιο μιας νέας εκκίνησης, μιας νέας αρχής. Πάνω σ' αυτό οι πιστοί Χριστιανοί αναφέρουν ότι η Γέννηση του Ιησού δεν είναι ένα απλό γεγονός που ξεχωρίζει δύο ημερολογιακές χρονικές περιόδους, αλλά το πιο μεγάλο γεγονός που ξεχώρισε ποιοτικά την ιστορία της ανθρωπότητας χωρίζοντάς την σε δύο μεγάλες εποχές στην προ Χριστού και στη μετά Χριστόν εποχή.

Η εικονογράφηση της Γέννησης είναι πλούσια τόσο στη βυζαντινή όσο και στη δυτική τέχνη. Η φάτνη, η αγία οικογένεια και οι ποιμένες, η προσκύνηση των Μάγων, η φυγή στην Αίγυπτο κ.ά. είναι τα προσφιλή θέματα των καλλιτεχνών. Γενικά, είναι γεγονός ότι συγκροτημένη εικονογραφία με θέμα τη γέννηση του Ιησού και την εν γένει ζωή του, εμφανίστηκε στη μεσοβυζαντινή περίοδο μετά τον 10ο αιώνα. Φυσικά τα σχετικά θέματα αποδίδονται με διαφορετική προσέγγιση τόσο από τον Ορθόδοξο όσο και από τον Δυτικό καλλιτέχνη. Οι διαφορές μεταξύ της βυζαντινής και της δυτικής τέχνης είναι χαρακτηριστικές. Ο καθηγητής της Ιστορίας της Τέχνης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών κ. Νίκος Ζίας, γι' αυτό το θέμα αναφέρει ότι: *«ο χαρακτήρας στη βυζαντινή απεικόνιση είναι δογματικός, ενώ στη δυτική τέχνη είναι εξανθρωπισμένος με συναίσθημα».*

Η Θεοτόκος για παράδειγμα παρουσιάζεται στην Ανατολή ένθρονη, να κρατάει στην αγκαλιά της τον μικρό Χριστό, ενώ αντίθετα στη Δύση απεικονίζεται γονατιστή μπροστά στο θείο βρέφος. Παρ' όλον όμως τον δογματισμό της βυζαντινής παράδοσης, έξοχοι εκπρόσωποί της όπως ο Θεοφάνης ο Κρης (16ος αιώνας), της Κρητικής Σχολής, επηρεασμένος από τη δυτική τεχνοτροπία εικονίζει τη Θεοτόκο γονατιστή να προσκυνάει τον μικρό Ιησού, ενώ και ο περίφημος Θηβαίος αγιογράφος Φράγκος Κατελλάνος (16ος αιώνας) έχει απεικονίσει την Παναγία γονατιστή με σταυρωμένα τα χέρια. Οι διαφορές εστιάζονται και στη θέση του Ιωσήφ, του κατά θείαν οικονομίαν θετού πατέρα του Ιησού. Η βυζαντινή τέχνη τον θέλει να στέκεται έξω από το σπήλαιο κάτω αριστερά, και να απορεί για το θαύμα της Γέννησης.

Η Παναγία πάντως κατέχει δεσπόζουσα θέση στην εικονογράφηση της Γέννησης, αφού έτσι τονίζεται εικονογραφικά η διαφοροποίησή της από τον Ιωσήφ. Αντιθέτως η δυτική τεχνοτροπία τον παρουσιάζει μέσα στο σπήλαιο ως μέλος της οικογένειας να μετέχει στο μυστήριο της θείας γέννησης. Πάλι, όμως, η δυτική επίδραση επηρέασε τη βυζαντινή παράδοση, που κι αυτή τοποθέτησε τον Ιωσήφ δίπλα στο θείο βρέφος. Γι' αυτόν τον λόγο ο ιερομόναχος Διονύσιος, από τα Φουρνά των Αγράφων στη Ευρυτανία, σπουδαίος αγιογράφος του 17ου αιώνα, στο μνημειώδες έργο του «Ερμηνεία της Ζωγραφικής Τέχνης» που σφράγισε την αγιογραφία μας, υποδεικνύει τις τελικές θέσεις της Θεοτόκου και του Ιωσήφ. Προτείνει η Παναγία να ζωγραφίζεται στο δεξιό μέρος του Ιησού γονατιστή, ενώ αντίστοιχα στο αριστερό μέρος να ζωγραφίζεται ο Ιωσήφ γονατιστός κι αυτός.

Ο αυτοκράτορας Ιουλιανός ο Παραβάτης ποτέ δεν θα περίμενε ότι η απαίτησή του για το χρυσάφι της Καισάρειας της Καππαδοκίας, θα δημιουργούσε, μετά τους αρχαϊκούς πλακούντες, το πανελλήνιο έθιμο της πρωτοχρονιάτικης Βασιλόπιτας. Ζήτησε, λοιπόν, ο αυτοκράτορας, σύμφωνα με την παράδοση, επιπλέον φόρους από τους κατοίκους της Καισάρειας, αλλιώς θα τους φυλάκιζε και θα ισοπέδωνε την πόλη τους. Η παράδοση αναφέρει ότι ο Μέγας Βασίλειος, ζήτησε τη βοήθεια της

Παναγίας, και επέτυχε με τον Άγιο Μερκούριο την εξόντωση του αυτοκράτορα. Δυστυχώς η παράδοση αυτή είναι ανυπόστατη, όπως απέδειξε ο Μιχαήλ Γλυκάς (Βίβλος χρονική, 4, 469) και άλλοι ερευνητές. Το σωστό είναι ότι οι κάτοικοι για να γλιτώσουν από την οργή του αυτοκράτορα, αναγκάστηκαν να μαζέψουν και να δώσουν αντί για χρήματα ότι άλλο πολύτιμο είχαν σε χρυσάφι. Μαζεύτηκαν, λοιπόν, χρυσά δαχτυλίδια, σκουλαρίκια, βραχιόλια, περιδέρια και οτιδήποτε άλλο πολύτιμο έκρυβαν οι χριστιανοί στο σπίτι τους, για να ξεπληρώσουν μ' αυτόν τον τρόπο τον επιπλέον φόρο. Όταν έφτασε η στιγμή της εισπραξης του φόρου, κατά την παράδοση, ο αυτοκράτορας ή ο επίσημος εισπράκτοράς του θέλησε να δοκιμάσει την τύχη του στα τυχερά παιχνίδια. Ο Μέγας Βασίλειος, έπαιξε μαζί του και τον κέρδισε, του πήρε τα πάντα και φυσικά τα τιμαφή των χριστιανών. Επρεπε, όμως να βρει έναν τρόπο για να επιστρέψει «δίκαια» τα χρυσά κοσμήματα που είχαν προσφέρει οι κάτοικοι της Καισάρειας για τη σωτηρία της πόλης τους. Ζύμωσε, λοιπόν, και μοίρασε δεκάδες μικρούς άρτους μέσα στους οποίους είχε βάλει τα τιμαφή και... ότι έπεφτε στον καθένα*. Έτσι καθιερώθηκε η πανελλήνια συνήθεια της Βασιλόπιτας και του χρυσού φλουριού, που σημαίνει την ευτυχία και τον πλούτο για τον τυχερό με την είσοδο του νέου έτους.

Ούτως ή άλλως το φλουρί, σ' όποιον από την οικογένεια πέσει, είναι το «γούρι» που δείχνει ποιος θα «βασιλέψει», δηλαδή ποιος θα είναι ο καλότυχος τη νέα χρονιά. Το κόψιμο της Βασιλόπιτας την παραμονή της πρωτοχρονιάς ή ανήμερα το κάνει ο επικεφαλής της οικογένειας. Το πρώτο κομμάτι είναι του Χριστού, το δεύτερο του σπιτιού, ουσιαστικά για τους νεκρούς προγόνους, και από κει και πέρα για τα μέλη της οικογένειας, χωρίς όμως να ξεχνάμε τον Άγιο Βασίλη που παίρνει κι αυτός το κομμάτι του ή το κομμάτι του φτωχού, που αποτελεί συμβολική φιλανθρωπική συνήθεια.

*Ίσως το επεισόδιο να διεξήχθη μεταξύ του αρειανιστή αυτοκράτορα Ουάλη (364-378) και του απεσταλμένου του Μόδιστου, που στάλθηκε στην Καισάρεια με αποστολή να μεταστρέψει τον Μ. Βασίλειο στον αρειανισμό.

Την παραμονή της Πρωτοχρονιάς, όπως και των Χριστουγέννων, ψάλλονται τα πρωτοχρονιάτικα κάλαντα με ευχές για τον καινούργιο χρόνο:

*«Αρχιμηνιά κι αρχιχρονιά κι αρχή του Γεναρίου
κι αρχή που βγήκεν ο Χριστός τη γη να περπατήσει.
Εβγήκεν και χαιρέτησε όλους τους ζευγολάτες
κι ο πρώτος που χαιρέτησε ήταν ο ΑϊΒασίλης.....».*

Και παρομοίως:

*«Αρχιμηνιά κι αρχιχρονιά, ψηλή μου δεντρολιβανιά
κι αρχή καλός μας χρόνος, εκκλησιά με τον άγιο θρόνο.
Αρχή που βγήκεν ο Χριστός, άγιος και πνευματικός,
στη γη να περπατήσει και να μας και να μας καλοκαρδίσει.
Άγιος Βασίλης έρχεται, άρχοντες τον κατέχετε
από την Καισαρεία, ζήσ' αρχόντισσα κυρία...».*

Και βέβαια, όπως αναφέραμε και στα Χριστούγεννα, οι καλαντιστές καταλήγουν με την τραγουδιστή αίτησή τους για το αναμενόμενο φιλοδώρημα:

*«Αφέντη μου ευγενικέ, πόχεις μεγάλη χάρη
που σ' έχουμε στον τόπο μας, σαν το λαμπρό φεγγάρι,
άνοιξε το πουγγάκι σου το μαργαριταρένιο*

*αν έχεις γρόσια δος μας τα, αν έχεις και παράδες
αν έχεις και γλυκό κρασί βγάλε να μας κεράσεις».*

Η αφετηρία του εορτασμού της Πρωτοχρονιάς χάνεται στα βάθη των αιώνων. Η γιορτή αυτή αντιπροσωπεύει την αισιοδοξία του ανθρώπου για ένα νέο ελπιδοφόρο ξεκίνημα και σηματοδοτεί την επιθυμία του να υπερνικήσει με ευχολόγια τις δυσκολίες της ζωής. Σ' όλους τους λαούς της Γης η Πρωτοχρονιά αντιπροσωπεύει την ιδιαίτερη εκείνη στιγμή κατά την οποία η καλή και η αγαθή πρόθεση συνδυάζεται με το αίσθημα της ελπίδας για τον καινούργιο χρόνο που έρχεται και που πάντα ενδόμυχα ελπίζουμε να είναι καλύτερος από τον προηγούμενό του. Αλλά και η ανταλλαγή των πρωτοχρονιάτικων δώρων είναι πανάρχαια. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι στην αρχαιότητα η ανταλλαγή των δώρων γινόταν στις δύο ηλιακές τροπές. Ιδιαίτερα στη χειμερινή τροπή (22 Δεκεμβρίου), τότε που γιορταζόταν η ημέρα της γέννησης του αήττητου Ηλιου, Dies Natalis Invictis Solis, τα δώρα έδειχναν τη χαρά των ανθρώπων επειδή ο Ήλιος είχε ξαναφανεί, η ημέρα άρχιζε πάλι να μεγαλώνει σε βάρος της νύχτας, και ένας νέος κύκλος άρχιζε, ο οποίος σχετιζόταν σιγά σιγά με την αφύπνιση των παραγωγικών δυνατοτήτων των ανθρώπων και με την ελπίδα της αναγέννησης προς το καλύτερο, για ευφορία της γης, υγεία και ευκαρπία.

Σύμφωνα με τον Μηνά Αλεξιάδη, αναπληρωτή καθηγητή της Λαογραφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1995), οι πλούσιοι Ρωμαίοι πρόσφεραν χρηματικά ποσά ή ρούχα στους φτωχούς γείτονές τους την έβδομη ημέρα των Σατουρναλίων, ενώ στις Καλένδες (πρωτομηνιά) του Ιανουαρίου όλοι αντάλλασαν δώρα. Αυτά ονομάζονταν *strenae*, αφού ήλκαν την καταγωγή τους από τα κλαδιά της πρασινάδας που φύτευαν στα άλση της θεάς *Strenia*, και αρχικά ο σκοπός τους ήταν συνυφασμένος με τη γονιμότητα της γης και την εξασφάλιση της παραγωγικότητας. Πάντως στρήνα λεγόταν από τους Βυζαντινούς και το νόμισμα που δινόταν στα παιδιά στις Καλένδες Ιανουαρίου. Η ονομασία αυτή έχει διασωθεί μέχρι σήμερα, αφού το δώρο που δίνεται στα παιδιά την 1η Ιανουαρίου λέγεται στη Νίσυρο μπουλουστρήνα (από το *bona strena*), στη Σύμη μπουλιστρήνα και στην Κύπρο πουλουστρήνα.

Η Τασούλα Καραϊσκάκη (1996) γράφει ότι τα πρωτοχρονιάτικα δώρα έχουν την αφετηρία τους στα δώρα που έκαναν οι Ρωμαίοι στις γυναίκες τους κάθε πρώτη του έτους, που συνήθως ήταν αλεξήλια —ομπρέλες για τον ήλιο— και αντικείμενα από ήλεκτρο. Σημειώνει ακόμα πως υπάρχει η δοξασία που θεωρεί ότι το έθιμο αυτό συμβολίζει τα δώρα που πρόσφεραν οι τρεις Μάγοι στον μικρό Ιησού. Επειδή, λοιπόν, οι Καθολικοί πιστεύουν ότι οι Μάγοι έφτασαν στη Βηθλεέμ την 6η Ιανουαρίου, σε πολλές λατινικές χώρες μέχρι σήμερα τα δώρα ανταλλάσσονται τα Θεοφάνεια και όχι τα Χριστούγεννα ή την Πρωτοχρονιά.

Τα παγανιστικά αυτά έθιμα, όπως ήταν επόμενο, καταπολεμήθηκαν αρχικά από τη χριστιανική Εκκλησία, αλλά ήταν βαθιά ριζωμένα στη συνείδηση των ανθρώπων και έτσι η θρησκευτική απαγόρευση συν τω χρόνω ατόνησε.

Οι Βυζαντινοί αντάλλασαν μεταξύ τους δώρα κάθε πρωτοχρονιά, που εκαλούντο «*δοσίδα*» και γενικά ήταν πλακούντες ή φρούτα.

Στην Ελλάδα συνήθως δώρα προσφέρονται την πρωτοχρονιά στα παιδιά, που σύμφωνα με το έθιμο τα «φέρνει» ο Άγιος Βασίλης, που ζει και βασιλεύει, και τα αφήνει κάτω από το χριστουγεννιάτικο δέντρο με σκοπό τα παιδιά να αισθανθούν από τη δική τους πλευρά το χαρμόσυνο μήνυμα των άγιων ημερών

Όσον αφορά τον καινούργιο χρόνο, όλοι πιστεύουμε ότι φέρνει την ελπίδα, το ανέλπιστο, το απρόβλεπτο, την τύχη και τις ευχές, ενώ τα ανταλλασσόμενα δώρα αποτελούν το τελετουργικό επισφράγισμα της έλευσης της νέας χρονιάς.

Είναι γεγονός ότι η 1η Ιανουαρίου, πρωτοχρονιά, αφετηρία του πολιτικού έτους, αστρονομικά δεν σχετίζεται ούτε με ισημερίες, ούτε με τροπές, ούτε αντιστοιχεί σε κανένα άλλο σημείο της τροχιάς του Ηλιου, ούτε ακόμα στη γέννηση του Χριστού, ημερομηνία από την οποία ξεκινά η χριστιανική χρονολόγηση. Εντούτοις η πρωτοχρονιά ως χρονικό ορόσημο αποτελεί ουσιαστικά το πέρασμα στο νέο έτος με την προσμονή για ένα καλύτερο αύριο. Σηματοδοτεί τη δυναμική των νέων εκκινήσεων, με ελπίδες που δεν θα διαψευσθούν, με πιθανότητες επιτυχίας σ' ένα καινούργιο έτος που μόλις ξεδιπλώνει τις πρώτες ημέρες του. Γι' αυτό τα σπίτια είναι «ντυμένα» στα πράσινα, επειδή το χρώμα αυτό αποτελεί σύμβολο ελπίδας και αναγέννησης στην καρδιά του χειμώνα πράσινα δέντρα, σκυλοκρεμμύδες, σχίνα, κουμαριές και γκυ, πανευρωπαϊκό σύμβολο αγάπης, ειρήνης και φιλίας. Κάθε αειθαλές δέντρο, συνήθως έλατο —σύμβολο της αιώνιας ζωής— παίρνει τη θέση του στο σπίτι, χαρούμενο στόλισμα και μήνυμα αφύπνισης της φύσης στον στείρο χειμώνα. Αλλωστε η αγάπη για τα δέντρα είναι πανάρχαιο ελληνικό έθιμο με δενδροφορίες αφιερωμένες στη λατρεία της Δήμητρας και του Διόνυσου του Δεντρίτη και με κλαδοφορίες, όπως η Δαφνηφορία, η Ειρεσιώνη, η Κορυθάλη κ.ά. Γι' αυτόν τον λόγο άλλωστε επιβίωσε ως έθιμο ο στολισμός του χριστουγεννιάτικου δέντρου, που είτε πραγματικό έλατο ή απομίμησή του, στολισμένο με τα πολύχρωμα φωτάκια του και τα περίεργα στολίδια του δίνει ένα χαρμόσυνο τόνο στις άγιες ημέρες. Πάντως το πρώτο χριστουγεννιάτικο δέντρο του νεότερου ελληνικού βίου, το τοποθέτησε στο Ναύπλιο, τότε πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους, ο Βαυαρός Οθωνας, πρώτος βασιλιάς της χώρας μας μετά την τουρκοκρατία. Έτσι, φαίνεται ότι το χριστουγεννιάτικο δέντρο των νεότερων χρόνων έχει προέλευση γερμανική, αφού οι Γερμανοί ήταν οι πρώτοι Ευρωπαίοι που στις 24 Δεκεμβρίου, γιορτή του Αδάμ και της Εύας στη Γερμανία, στόλιζαν και έστηναν ένα έλατο μέσα στο σπίτι τους, το οποίο συμβόλιζε τον κήπο της Εδέμ, αλλά και την όλη δημιουργία, εφ' όσον — σύμφωνα με πολλούς ερευνητές— ο κόσμος απεικονίζεται με τη μορφή αειθαλούς δέντρου, που όπως κι αυτό αναγεννάται περιοδικά. Στα κλαδιά του κρεμούσαν μήλα, ξηρούς καρπούς —συνήθως καρύδια— και χάρτινα λουλούδια. Στην όλη διακόσμηση πρόσθεταν και κεριά που συμβόλιζαν τον Ιησού Χριστό. Με την πάροδο του χρόνου και μέχρι τον 16ο αιώνα το χριστουγεννιάτικο δέντρο είχε πάρει στη Γερμανία τη σημερινή μορφή του με τις γιρλάντες και τα στολίδια. Από εκεί πέρασε στη Μεγάλη Βρετανία, κυρίως μετά από τις προσπάθειες του Γερμανού πρίγκηπα Αλβέρτου συζύγου της βασίλισσας Βικτωρίας, καθώς και στις Σκανδιναβικές χώρες. Φαίνεται ότι την ίδια περίοδο εισήχθη στη Γαλλία και το Βέλγιο, έτσι ώστε να είναι σε χρήση στο μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης στα τέλη του 18ου αιώνα.

Η παράδοση αναφέρει ότι το άστρο στην κορυφή του δέντρου, που συμβολίζει το πρωτόφαντο άστρο της Βηθλεέμ, χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στη Σουηδία. Εκεί οι γιορτές των Χριστουγέννων αρχίζουν στις 13 Δεκεμβρίου (Αγίας Λουκίας) και διαρκούν περίπου έναν μήνα αφού ολοκληρώνονται στις 11 Ιανουαρίου. Την ημέρα των Χριστουγέννων, ειδικά στην ύπαιθρο, οι νοικοκυρές αφήνουν στις αυλές τους δεματάκια από βρώμη. Αν και σήμερα αυτά είναι ένα ωραίο δώρο για τα πουλιά, το έθιμο αυτό θυμίζει ότι η βρώμη προοριζόταν για το άλογο του μεγάλου θεού Οντίν, ο οποίος στο χειμερινό ηλιοστάσιο (22 Δεκεμβρίου) κατέβαινε από τη Βαλχάλλα, την ουράνια κατοικία του, στη Γη,

Στη Βόρεια Αμερική το χριστουγεννιάτικο δέντρο εισήχθη κατά τον 17ο αιώνα από τους Γερμανούς αποίκους. Γενικά, όμως, τα δέντρα έγιναν ιδιαίτερα δημοφιλή στον

χριστιανικό κόσμο κατά τον 19ο αιώνα και σήμερα αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα του χριστουγεννιάτικου διάκοσμου. Η παράδοση αναφέρει ότι απ' όλα τα αειθαλή δέντρα επελέγη το έλατο επειδή οι λαοί πίστευαν πως τα μυτερά φύλλα του διώχνουν το κακό.

Όσον αφορά το πρώτο χριστουγεννιάτικο δέντρο της Αθήνας, όπως μας πληροφορούν οι «Εικόνες» του 1956, αυτό στολίστηκε τα Χριστούγεννα του 1843, τις ημέρες δηλαδή που οι Αθηναίοι γιόρταζαν τη μεταφορά της πρωτεύουσας της Ελλάδας από το Ναύπλιο στην πόλη τους. Ήταν ένα δίμετρο έλατο που τοποθέτησε στη σάλα του σπιτιού του ο Ναξιώτης Ιωάννης Παπαρρηγόπουλος (1780-1874), διαπρεπής ιατρός, νομικός και σύμβουλος της Επικρατείας. Πάντως το ότι το έθιμο του δέντρου είναι αντιδάνειο υποστηρίζει με μια εύστοχη παρέμβασή του (Καθημερινή, 29/12/1996) ο Διευθυντής του Υπουργείου Πολιτισμού Θεοχάρης Μ. Προβατάκης. Γράφει χαρακτηριστικά ότι: *«Τό έθιμο προέρχεται από την Ορθόδοξη Ανατολή, διαδόθηκε ευρύτατα στο Βυζάντιο, μεταδόθηκε μετά την τουρκική κατάκτηση στη Δύση, αφού στο μεταξύ ξεχάστηκε στην Ανατολή και επέστρεψε στη χώρα μας ως αντιδάνειο το 1843, χωρίς όμως να λησμονηθεί τελείως στην Ελλάδα όπως βεβαιώνουν παραδείγματα και μαρτυρίες. Και μάλιστα τα δενδροειδή μανουάλια, τα πολυκάνδηλα και οι πολυέλαιοι έχουν ως προϋπόθεση και πρόδρομο τα χριστουγεννιάτικα δένδρα τα οποία με τη σειρά τους προϋποθέτουν τα ιερά δένδρα της αρχαιότητας».*

Πέρα, απ' όλα αυτά, ακόμα και σήμερα το άστρο στην κορυφή του χριστουγεννιάτικου δέντρου, απόηχος του άστρου της Βηθλεέμ που οδήγησε τους Μάγους στον Μεσσία, συμβολίζει το θείο μήνυμα της γέννησης του Θεανθρώπου και την ελπίδα.

Παράλληλα *άστρο των Χριστουγέννων* καλείται η ποϊνσέτια η αλεξανδρινή, ένα καλλωπιστικό φυτό που σε πολλές Δυτικοευρωπαϊκές χώρες, την Αυστραλία και τη Βόρεια Αμερική έχει καθιερωθεί ως το φυτό σύμβολο των Χριστουγέννων.

Ας μην ξεχνάμε βέβαια, ότι αναπόσπαστο στοιχείο και συμπλήρωμα των εορτών αποτελούν οι χριστουγεννιάτικες και πρωτοχρονιάτικες ευχετήριες κάρτες, που εκφράζουν την παναθρώπινη διάθεση και ανάγκη για προσωπικές ευχές και τη ζωνή επιθυμία για ένα καλύτερο αύριο και για ένα ευτυχέστερο έτος επ' ευκαιρία του νέου ημερολογιακού κύκλου, που ορίζει πάντα μια νέα αρχή.

Τις τελευταίες στιγμές του παλιού χρόνου, την ώρα της αλλαγής και της θεωρητικής αναγέννησης, την τελευταία νύχτα του χρόνου γεμάτοι χαρούμενη προσμονή ξαγρυπνούμε για να υποδεχτούμε τον καινούργιο που έρχεται. Ένα πανάρχαιο έθιμο των λαών, που έχει την έννοια της εγρήγορσης για την αντιμετώπιση των κακών πνευμάτων, που παραμονεύουν δήθεν να κλέψουν τη χαρά του καινούργιου και την τύχη που συνδέεται με την είσοδο του νέου χρόνου. Τη στιγμή ακριβώς που μας αποχαιρετά ο παλιός χρόνος, τα λίγα τελευταία λεπτά του, τα φώτα σβήνουν για να ξαναάψουν αμέσως μετά, υποδεχόμενα μετά το σκότος, με θαυμαστή λαμπρότητα το νέο έτος, ενώ ακούγεται, το παραδοσιακό τραγουδάκι:

«Πάει ο παλιός ο χρόνος

ας γιορτάσουμε παιδιά

και του χωρισμού ο πόνος

ας κοιμάται στην καρδιά.

Καλή χρονιά, χρόνια πολλά

Καλή χρονιά, χρόνια πολλά

Χαρούμενη χρυσή πρωτοχρονιά!»

Ετσι, υποδεχόμαστε τον καινούργιο χρόνο με φιλία, εκδηλώσεις χαράς και ευχές για υγεία, χαρά και φυσικά πλούτο για τους δικούς μας ανθρώπους και τους φίλους μας. Τότε αναδύονται και τα παγανιστικά κατάλοιπά μας μέσα απ' τα γούρια, τους εξορκισμούς με τα ρόδια, τις σκυλοκρεμμύδες, την άγρυπνη προσμονή και τα χαρούμενα πρωτοχρονιάτικα κάλαντα. Δεν πρέπει βέβαια να ξεχνάμε το καλό «ποδαρικό», και τη συμβολική του δύναμη, που δήθεν θα μας κρατήσει υγιείς στη χρονιά που έρχεται και εκτός αυτού πιθανώς να μας χαρίσει την οικονομική ευρωστία που όλοι ποθούμε. Οι νοικοκυρές περιμένουν με λαχτάρα να τους κάνει ποδαρικό —την πρώτη δηλαδή επίσκεψη του έτους— άτομο που θεωρείται γούρικο και καλότυχο να τους ευχηθεί για τον καινούργιο χρόνο και να πιάσουν οι ευχές του. Στις αγροτικές περιοχές, όπου όλα περιστρέφονταν γύρω απ' την καλή σοδειά, το νόημα της αναγέννησης και του καλού «ποδαρικού» συνδέεται από παλιά με την ευφορία και την ευκαρπία της γης. Ενα άλλο έθιμο που διατηρείται ακόμα και σήμερα από πολλές οικογένειες είναι το σπάσιμο του ροδιού. Ετσι την αυγή της Πρωτοχρονιάς, όπως εμείς τουλάχιστον θυμόμαστε, μετά την εκκλησία ο πατέρας γυρίζοντας στο σπίτι έρριχνε με δύναμη κάτω ένα ρόδι. Με το σπάσιμό του, και όταν οι κόκκινοι σπόροι του ξεχύνονταν σ' όλη την αυλή ευχόταν στην οικογένειά του «καλή χρονιά» και «ευτυχισμένος ο καινούργιος χρόνος»:

«Όσα σπυριά έχει τούτο το ρόδι,

τόσα καλά ναρθούν σ' αυτό το σπίτι.

Εξω του κόσμου τα κακά και οι αρρώστιες».

Αλλωστε οι γιορτές είναι εκδηλώσεις χαράς, συνυφασμένες με την ανθρώπινη φύση που τις αναζητά για να επιβιώσει και να διαιωνιστεί.